

IN MEMORIAM

EMILIE BLÁHOVÁ**(13. lipnja 1931. – 9. listopada 2016.)**

U nedjelju 9. listopada 2016. preminula je Emilie Bláhová ostavljajući za sobom život ispunjen predanim i plodnim radom.

Emilie Bláhová (Dvořáková) rođena je u Pragu gdje je završila srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje. Godine 1950. primljena je na Filozofski fakultet Karlova sveučilišta u Pragu na specijalizaciju ruskoga i novogrčkoga jezika. Diplomski rad *Podřadná souvětí v Šestodnevu Ioanna Exarchy a Pověsti vremennych lét* obranila je 1954. godine kod prof. Bohuslava Havránka. Njezina specijalizacija kod prof. Antonína Dostála odnosila se na staroslavenski jezik, konkretnije na sintaksu najstarijih homiletičkih tekstova.

Svoj je znanstveni rad Emilie Bláhová otpočela kao asistentica A. Dostála na Visokoj školi ruskoga jezika gdje je od 1955. do 1959. godine držala vježbe iz staroslavenskoga jezika, uvoda u slavistiku i povijesne gramatike češkoga jezika. Za potrebe nastave, zajedno s Václavom Huňáčekom, sastavila je *Texty ke studiu vývoje ruského jazyka I. Část staroruská* (1959.) koji su bili dugo u upotrebi, o čemu svjedoče njihovi pretisci (1961., 1970., 1981.). Od 1959. godine surađuje s Odjelom staroslavenskoga rječnika u Slavenskom institutu

(današnji Odjel paleoslavistike i bizantologije Slavenskoga instituta Akademije znanosti ČR) i ta je suradnja potrajala do kraja njezina života; službeno do veljače 2016. godine.

Godine 1972. Emilie Bláhová prihvatila je dužnost ravnateljice Odjela za staroslavenski rječnik umjesto Zoe Hauptove, koja iz političkih razloga nije smjela ostati na tom položaju. Prihvaćajući tu dužnost, preuzela je i obvezu da što je moguće više zaštititi sve suradnike i projekte Odjela, što je vrlo uspješno i činila.

Najveći dio svoga radnoga angažmana Emilie Bláhová posvetila je leksikografskomu radu na projektima Odjela paleoslavistike i bizantologije. To je na prvome mjestu *Rječnik staroslavenskoga jezika (Slovník jazyka staroslověnského I–IV*. Glavni urednik Josef Kurz (sv. I–III), Zoe Hauptová (sv. IV), Prag 1966.–1997.). U okviru svjetske paleoslavistike *Rječnik staroslavenskoga jezika* predstavlja jedinstveno djelo koje je bitno obilježilo razvoj paleoslavističke leksikografije u drugoj polovici 20. stoljeća, djelo kojemu je Emilie Bláhová dala nemjerljiv doprinos. Osim toga je i teoretski progovorila o dostignućima paleoslavističke leksikografije i njezinu mjestu u svijetu u više priloga od kojih možemo spomenuti primjerice *La lessicologia e la lessicografia dell'antico-slavo ecclesiastico a cavallo dei secoli XX e XXI (Incontri linguistici* 28, 2005., 83–100) i, svakako, rad *Старославянская лексикография в Чехии (Теория и история славянской лексикографии. Научные материалы к XIV съезду славистов*, Moskva 2008., 245–260) koji je bio pod istim naslovom, ali u proširenoj verziji, objavljen u zborniku *Славянская лексикография. Международная коллективная монография* (Moskva 2013., 405–424).

U svome zadnjem radu pod naslovom *Kronika Slovníku jazyka staroslověnského* objavljenome već posmrtno u zborniku *Slovník jazyka staroslověnského. Historie, osobnosti a perspektivy* (Prag 2016., 13–86) Emilie Bláhová detaljno je prikazala tijek rada na *Rječniku*, sve probleme koji su ga pratili i, dakako, iznimne rezultate unatoč preprekama s kojima su zaposlenici morali izlaziti na kraj u vrijeme tzv. »normalizacije« koja je uslijedila nakon Praškoga proljeća.

Kao što je poznato, 2015. godine dovršen je V. svezak *Rječnika staroslavenskoga jezika (Slovník jazyka staroslověnského V. Dodatky a opravy k I. dílu)* u čijoj pripremi Emilie Bláhová nije osobno sudjelovala, ali je izradu pažljivo pratila i nakon izlaska 3. sveščića znanstvenu je javnost izvijestila o svim posebnostima ovoga djela u prikazu *Dodatky k Slovníku jazyka staroslověnského (Slavia* 83, 2014., 186–189).

Drugo leksikografsko djelo s kojim je nerazdvojno povezano ime E. Bláhove predstavlja priručni rječnik kanonskih tekstova: *Старославянский*

словарь (по рукописям X–XI веков) na kojemu se počelo raditi već 1959. godine, ali je stjecajem okolnosti izišao tek 1994. godine u Moskvi u redakciji E. Bláhove, R. M. Cejtlina i R. Večerke. Uspješnost izrade i veliku potražnju potvrđuje pretisak iz 1999. godine. Emilie Bláhová pripremila je drugo izdanje rječnika u koje su mogli biti uključeni dostupni novootkriveni kanonski rukopisi, a dodani su i prijevodi na engleski jezik. To izdanje, trenutačno u rukopisu, pripremljeno je za tisak u Pragu. Na temelju rukopisa izrađeni su indeksi uz ovaj rječnik (Z. Ribarova, *Indexy k Staroslověnskému slovníku*, Prag 2003.) koje je E. Bláhová uredila, a napisala je i predgovor u kojemu se nalazi popis svih novih izvora uključenih u drugo izdanje kanonskoga rječnika.

Pod vodstvom E. Bláhove izrađen je i pod njezinom redakcijom 2014. godine dovršen I. svezak *Grčko-staroslavenskoga indeksa* koji se svojom koncepcijom, načinom obrade i izvorima neposredno nadovezuje na staroslavenski rječnik i zamišljen je kao njegov drugi samostalni dio: *Řecko-staroslověnský index / Index verborum graeco-palaeoslovenicus. Tomus I. Prolegomena. Tabellae synopticae monumentorum slavlicorum. A–Γ*). Emilie Bláhová imala je velik udio u oblikovanju njegove konačne koncepcije o kojoj se dugo raspravljalo.

Izrada natuknica za spomenute rječnike i rad s kartotekama pružio je E. Bláhovoj obimnu građu koja iz shvatljivih razloga nije sva mogla biti upotrijebljena u rječnicima. Tu je građu ona iskoristila i temeljito analizirala u više vrlo važnih priloga. To su napose: *К значению и употреблению местоимения *ъ в старославянском языке* (*Вопросы славянского языкознания* 7, 1963., 34–42); *Kompozita v staroslověnské terminologii* (*Slavia* 65, 1996., 261–271); *Staroslověnská verbonominální syntagmata se slovesy творити, сътворити, дѣлати* (*Slavia* 83, 2014., 281–293); *Staroslověnské ekvivalenty řeckého ἄν* (*Slavia* 81, 2012., 179–189).

Još je jednomu leksikografskom projektu Emilie Bláhová posvetila veliku pozornost. Riječ je o prvom makedonsko-češkom rječniku koji je pripremio Karel Hora, suradnik Slavenskoga instituta (*Makedonsko-český slovník*, Prag 1999.). Rječniku je pridružena kratka gramatika makedonskoga jezika namijenjena češkim korisnicima čiji je autor F. V. Mareš. Ta gramatika predstavlja prvu potpunu usporedbu makedonskoga gramatičkog sustava s češkim. Rukopis rječnika bio je gotov već sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća, ali je dugo čekao na izdanje iz političkih razloga. Emilie Bláhová potaknula je njegovo izdavanje u makedonsko-češkoj suradnji i aktivno se uključila u pripremu rječnika za tisak.

Nakon završetka rada na *Rječniku staroslavenskoga jezika* Emilie Bláhová odlučila je pripremiti izbor iz znanstvenih radova Františka Václava Mareša, člana uredništva *Rječnika* sve do III. sveska, točnije do 33. sveščića (1979.), i

svoga gimnazijskoga profesora koji ju je još tada uključio u pripreme radove na *Rječniku*. Od 1968. godine F. V. Mareš radio je kao profesor slavistike na Bečkom sveučilištu. Emilie Bláhová postavila si je kao cilj upoznati češku znanstvenu javnost s radom toga vrhunskog slavista što zbog političkih prilika za njegova života nije bilo moguće. Rezultat je njezina zauzimanja opširan zbornik *Cyrilometodějská tradice a slavistika* (Prag 2000.) u koji su uključeni svi važniji radovi iz područja slavenske filologije. Emilie Bláhová napisala je pogovor (zajedno s bečkim učenikom F. V. Mareša Josefom Vintrom) i sudjelovala je (uz Václava Konzala) u prijevodu radova koji nisu bili napisani na češkom jeziku. Zbornik sadrži i bibliografiju radova F. V. Mareša koju je priredio J. Vintr. Osim toga, povodom 90. godišnjice rođenja F. V. Mareša, 2012. godine sudjelovala je u pripremi izložbe o njegovu životu i djelu koja je postavljena u Slavenskoj knjižnici u Pragu pod naslovom *Příběh českého a rakouského slavisty*.

Uz intenzivan rad na *Rječniku staroslavenskoga jezika* Emilie Bláhová bavila se i tekstologijom. Zajedno sa Zoe Hauptovom priredila je izdanje *Strumičkoga (Makedonskoga) apostola* iz 13. stoljeća: *Струмички (Македонски) апостол. Кирилски споменик от XIII век* (Skoplje 1990.). Autorice su dopunile i korigirale zaključke svojih prethodnika i utvrdile da je *Strumički (Makedonski) apostol* po leksiku i sintaksi najbliži *Ohridskomu*. Njihovo izdanje sadrži: uvodnu studiju o jeziku, i to o paleografskim, fonetskim, morfološkim, leksičkim kao i o tekstološkim značajkama rukopisa; tekst *Makedonskoga apostola* s kritičkim aparatom u koji su uključeni svi apostoli ekscerpirani za *Rječnik staroslavenskoga jezika* te makedonski *Vranešnički apostol* i srpski *Matičin apostol*. Na kraju su dodani vrlo korisni pregledi apostolskih čitanja, liturgijskih čitanja i biblijskih citata u *Strumičkom (Makedonskom) apostolu*.

Staromu prijevodu apostola Emilie Bláhová posvetila je i nekoliko važnih priloga temeljenih na analizi sintakse i leksika koji bitno proširuju i obogaćuju spoznaje u ovom području: *Несколько заметок к лексике славянского Апостола (Кирило-Методиевски студии 17, Sofija 2007., 67–78)*; *K překladau řeckých infinitivních konstrukcí v staroslověnském apoštolu (Varia Slavica. Sborník příspěvků k 80. narozeninám R. Večerky, Prag 2008., 53–64)*; *Současný stav výzkumu staroslověnského apoštolu (příkaz zborníka Славянський Апостол. Історія тексту і язык, München – Berlin – Washington 2013.; Slavica 83, 2014.)*. Njezine analize potvrđuju da prijevod apostola pripada čirilometodskim prijevodima.

Osim apostola Emilie Bláhová posvećuje pozornost i staromu prijevodu starozavjetnih čitanja sačuvanih u parimejniku te objavljuje nekoliko vrlo važnih priloga koji se odnose na sintaksu i leksik u usporedbi s grčkim tekstem: *Griechische Lehnwörter im altkirchenslawischen Parömienbuch (Byzantino-*

slavica 58/2, 1997., 350–362); *Lexikální specifika staroslověnského parimejníku* (*Slavia* 68, 1999., 235–249); *Shody jazyka staroslověnského parimejníku s ostatními staroslověnskými biblickými texty (lexikon a syntax)* (Česká slavistika 2003. *České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů*, Prag 2003., 27–35); *K překladu řeckých infinitivních konstrukcí v Grigorovičově parimejníku* (*Slavia* 74, 2005., 157–166). Rezultate svoga istraživanja pregledno iznosi u svome zadnjem radu s ovom temom objavljenom u uvodu II. dijela izdanja *Grigorovičeva parimejnika: Lexikon Grigorovičova parimejníku v světle slovní zásoby nejstarších biblických památek* (Skoplje 2014., 15–40).

Ipak, najveću je pozornost posvetila homiletičkim tekstovima, analizirajući sintaksu i prijevodnu tehniku na širokoj poredbenoj osnovi. Ovu je problematiku nagovijestio već ranije spomenuti diplomski rad na kojemu se temelji njezin prvi objavljeni prilog *K překladu řeckých nominálních konstrukcí v Šestodněvu Ioanna Exarchy* (*Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury* 3, 1959., 141–167) i napose njezina disertacija *Syntax nejstarších staroslověnských homilii* (1969.) koju tada, nažalost, nije bilo moguće objaviti kao cjelinu, već u vrlo skraćenom obliku pod naslovom *Nejstarší staroslověnské homilie* (*Syntax a lexikon*) u ediciji *Studie ČSAV*, broj 11 (Prag 1973., 93 str.).

Već u prvim znanstvenim priložima E. Bláhove prisutne su značajke svih njezinih kasnijih radova: rad s potpunim materijalom, sposobnost njegove pregledne klasifikacije, jasno obrazloženje zaključaka, uzimanje u obzir posebnosti prijevodne tehnike i utjecaja jezika predložaka na načine prijevoda. Svi se radovi E. Bláhove temelje na duboku poznavanju cijele problematike. Rezultat je takva pristupa da autorica nerijetko na poznata pitanja daje nove odgovore. Njezinu pozornost privlače homilije sačuvane u najstarijim staroslavenskim spomenicima, odnosno u *Kločevu glagoljašu* i u *Suprasaljskom zborniku*, ali svoje radove ne ograničava samo na njih već uzima u obzir i druge stare homilijare, napose *Mihanovičev*, *Hludov* br. 55 i *Uspenski zbornik* koji su povezani s tematikom njezine disertacije i obogaćuju problematiku novim spoznajama. Skreće pozornost na arhaične homiletičke tekstove *Suprasaljskoga zbornika* i *Mihanovičeva homilijara*. U *Kločevu glagoljašu* otkriva zajedničke crte prijevoda Epifanijeve i tzv. *Anonimne homilije* koja se pripisuje sv. Metodu i postavlja opravdano pitanje o mogućem istom autoru. Od njezinih radova objavljenih u šezdesetim i sedamdesetim godinama navest ćemo: *Syntax anonymní homilie rukopisu Clozova* (*Slavia* 31, 1962., 151–165); *Homilie Clozianu a homiliáře Mihanovičova* (*Syntaktický rozbor*) (*Slavia* 32, 1963., 1–16); *Staroslověnský překlad Epifaniovy homilie* (*Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury* 10, 1966., 53–59); *Гомилии Супрасльскаго и Успенскаго сборников* (*Исследования источников по истории русского языка и письменности*, Moskva 1966., 77–87); *Die erste altkirchenslavische*

Übersetzung der Chrysostomus-Homilie Ἐκ θαυμάτων ἐπὶ τὰ θαύματα (Anzeiger für slavische Philologie 3, 1969., 74–101); *K otázce otyčьskychъ knižigъ* (Slavia 38, 1969., 582–590); *Příspěvek ke zkoumání staroslověnských homiletických textů. Trojí překlad Chrysostomovy homilie o Jidášově zradě* (Studia palaeoslovenica, Prag 1971., 49–64); *Vznik homiletické části kodexu Supraslského* (Palaeoslovenica, Praha 1971., 7–27); *Über die Homilienquellen des Klemens von Ochrid* (Les Études balcaniques tchécoslovaques 4, 1972., 113–123); *Обзор греческих и латинских параллелей к Успенскому сборнику XII–XIII вв.* (Известия Академии наук СССР – Серия литературы и языка, т. 32/3, Moskva 1973., 271–274); *Значение Хлудовского сборника № 55 для изучения состава древнейших славянских гомилетических сборников* (Археографический ежегодник за 1978 г., Moskva 1979., 163–170); *Гомилия Епифания о Сошествии в ад в переводе XIV–XV вв.* (Търновска книжовна школа 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски, Sofija 1980., 386–397). Objavljivanje Germanova zbornika, bugarskoga rukopisa iz 1358.–1359. godine (2006.) o kojemu je napisala iscrpan prikaz (Slavia 76, 2007., 443–450) pružilo joj je građu za prilog *Homilie o sv. Petru a Pavlovi mezi nejstaršími staroslověnskými homiliemi* (Slavia 77, 2008., 351–366), u kojemu nakon detaljne analize zaključuje da se prijevod te homilije s velikom vjerojatnošću može smjestiti u velikomoravsku epohu.

Više radova E. Bláhove posvećeno je češkocrkvenoslavenskim spomenicima do kraja 11. stoljeća. Ta je problematika temeljito razrađena u prilogu *Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek* (Slavia 62, 1993., 427–442) koji sadrži sadržajan pregled rezultata proučavanja jezika češkocrkvenoslavenskih tekstova i skreće pozornost na probleme s kojima se ono susreće. Pregled je dopunjen osvrtom na odabrane leksičke posebnosti i karakteristične sintaktičke konstrukcije ovih spomenika.

Češkocrkvenoslavenski tekstovi tema su nekoliko vrijednih priloga iz devedesetih godina. Sasvim nov pogled na leksik tih tekstova sadrže njezini radovi o *Besjedama Grgura Velikoga* i *Drugoj legendi o sv. Večeslavu* u usporedbi s djelom Ivana Egzarha koje je pripremila zajedno s bugarskom kolegicom Živkom Ikonovom: *Лексические совпадения Бесед Григория Двоеслова и Второго Жития Вячеслава с лексикой Иоанна Экзарха* (Palaeobulgarica 17/3, 1993., 13–26); *Лексика Бесед Григория Двоеслова и лексика Иоанна Экзарха* (Преславска книжовна школа 1. Изследвания и материали, Sofija 1995., 283–189). Vrlo su važna njezina upozorenja na opasnosti koje proizlaze iz mehaničke ocjene lokalne pripadnosti leksika zastupljena u starim tekstovima (tzv. preslavizmi i ohridizmi). Zajednička čitanja češkocrkvenoslavenskih tekstova i reprezentativnoga autora preslavske književne škole upućuju na zaključak o nekadašnjoj širokoj razmjeni kultur-

nih vrijednosti koja utječe i na shvaćanje književnih normi. Svoju je pažnju Emilie Bláhová posvetila i tekstu koji je u dotadašnjem proučavanju čeških prijevoda s latinskoga stajao donekle postrani. Riječ je o *Životu sv. Benedikta* sačuvanom u jednom prijepisu srpske redakcije: *Staroslověnský Život Benediktův* (*Slavia* 61, 1992., 395–408). Analiza teksta, po autorici, ne pruža jednoznačan odgovor na pitanje o njegovoj eventualnoj češkoj pripadnosti.

Novi prijevod staroslavenskih legenda izvorno napisanih ili prevedenih na crkvenoslavenski jezik češke redakcije u Češkoj u 10. i 11. stoljeću i sačuvanih u ruskim ili hrvatskoglagoljskim prijepisima sadrži zbornik *Staroslověnské legendy českého původu* (Prag 1976.) koji je E. Bláhová priredila u suradnji s V. Konzalom.

Njezinu pozornost privlači i sazavski samostan gdje su u 11. stoljeću djelovali monasi koji su služili slavensku liturgiju i koristili se tekstovima pisanim glagoljicom. U sazavskom samostanu postavljena je stalna izložba *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách* u čijoj je pripremi E. Bláhová aktivno sudjelovala. S izložbom je povezano izdanje istoimenoga zbornika (Prag 1988.) u kojemu se nalazi nekoliko njezinih vrlo vrijednih priloga. Od njih na prvome mjestu treba spomenuti *Staroslověnské písemnictví v Čechách 10. století* i *Staroslověnská literární činnost Sázavského kláštera*, koji sadrže pregled problematike i osvrt na tada nastale spomenike, a u njima se ističe nadovezivanje na velikomoravsko razdoblje te se spominju kontakti s Kijevskom Rusijom. Utemeljitelju sazavskoga samostana sv. Prokopu posvećeno je poglavlje *Prokopská tradice v literatuře 12.–14. století*. Spomenuta tematika povezana sa sazavskim samostanom, sv. Prokopom i češko-ruskim kontaktima iscrpno je obrađena u njezinoj opširnoj studiji: *Literární vztahy Sázavy a Kyjevské Rusi* objavljenoj u zborniku *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa* (Prag 2006., 219–234). Češko-ruske kontakte u 11. stoljeću i značenje ćirilskoga dijela *Reimskog evanđelistara* obradila je u radu *Über den kirillischen Teil des Reimser Evangeliums oder über die Resusztation eines Mythos* (*Byzantinoslavica* 56, 1995., 593–600).

U suradnji s kolegama iz Odjela paleoslavistike i bizantologije Bláhová je sudjelovala u priređivanju komentiranih prijevoda ruskocrkvenoslavenskih i ruskih tekstova od 11. do 14. stoljeća (*Písemnictví ruského středověku. Od křtu Vladimíra Velikého po Dmitrije Donského. Výbor textů 11.–14. století*, Prag 1989., 2. izdanje 2013.) kao i bizantskih legendi od 4. do 12. stoljeća (*Byzantské legendy. Výběr textů ze IV.–XII. století*, Prag 1980., 2. izdanje 2007.) koji su taj dio stare slavenske književnosti učinili dostupnim široj javnosti.

Nezaobilazan dio rada Emilije Bláhove bilo je izvješćivanje o novim izdanjima i njihovo prikazivanje. Na početku njezine znanstvene djelatnosti taj je rad povezan s časopisom *Byzantinoslavica* u kojemu je surađivala pri obra-

di bibliografije, počevši od 1958. godine. Od 1976. godine do 1999. godine, kada je privremeno obustavljeno izdavanje časopisa, bila je i član uredničkoga odbora. No ipak, od svih prestižnih slavističkih časopisa s kojima je surađivala na prvo mjesto treba staviti časopis *Slavia* u kojemu je redovno objavljivala svoje znanstvene priloge i, prije svega, prikaze koji su se pojavljivali gotovo u svakom broju. Od 2004. do 2010. godine bila je i glavnom urednicom toga časopisa.

Bibliografija radova E. Bláhove objavljena je u ranije spomenutom zborniku: *Slovník jazyka staroslověnského. Historie, osobnosti a perspektivy* (Prag 2016., 221–255).

Leksikografski rad kojemu je Emilie Bláhová posvetila čitav svoj život ne može se raditi bez istinske zaljubljenosti u taj poziv, jer kolektivno djelo kakvo je svaki rječnik, gdje individualni doprinos ne ulazi u prvi plan, od autora zahtijeva mnogo, traži široka znanja, discipliniranost, savjesnost pri izvršavanju zaduženja, smisao za odgovornost, a svakako i svjesno izgrađivanje dobrih kolegijalnih odnosa. Te su osobine kod E. Bláhove dolazile do punoga izražaja i činile od nje omiljenu kolegicu i suradnicu. Tomu treba još dodati njezinu brigu o institutskom pomlatku. Spremno je čitala radove mlađih kolega, dajući im korisne i dobronamjerne savjete. Uvijek je bila spremna svakoga saslušati i pokušati riješiti bilo koji problem.

Radovi E. Bláhove poznati su i vrlo cijenjeni u znanstvenoj javnosti. Za rezultate svoga rada dobila je više priznanja uključujući i uglednu strukovnu *Medalju Josefa Dobrovskoga* za cjeloživotni rad (2013.).

Odlazak Emilije Bláhove ostavit će osjetnu prazninu ne samo među kolegama koje je zauvijek napustila već i kod svih drugih koji su ju poznavali i dolazili u dodir s rezultatima njezina rada. Emiliju Bláhovu pamtit ćemo kao vrhunskoga stručnjaka i plemenita čovjeka.

ZDENKA RIBAROVA